

Rapport van een op verzoek van de raad uitgevoerd evaluatieonderzoek

Door Wilbert van Vree, directeur Vergaderkundig Bureau Van Vree

1. Inleiding en dankwoord

De inhoud van dit rapport is gebaseerd op de **observatie** van twee politieke avonden en **groepsgesprekken** met 6 ambtenaren, 4 (commissie-) griffiers, 4 collegeleden, 22 (burger)raadsleden en telefonische gesprekken met 23 burgers die in het afgelopen jaar actief betrokken waren bij een of meer politieke avonden. Observaties en gesprekken hebben plaatsgevonden in de maanden september en oktober 2008.

De gemeente Langedijk heeft met de introductie van een nieuw vergadermodel een jaar geleden, een paar flinke stappen vooruit gezet op weg naar een efficiënte en voor burgers beter toegankelijke manier van vergaderen.

Het is een goede zet om na een jaar experimenteren eens te bekijken welke onderdelen en aspecten tot positieve resultaten hebben geleid en wat voor verbetering vatbaar is. Met behulp van de bijdrage van de bovengenoemde personen is het mogelijk opnieuw een stap voorwaarts te maken en het functioneren van het politieke bedrijf van Langedijk nog **efficiënter, effectiever, flexibeler en burgervriendelijker** te maken.

Ik **dank** iedereen die heeft meegewerkt aan dit evaluatieonderzoek hartelijk, niet in de laatste plaats ook de leden van de 'klankbordgroep' met wie ik twee keer uitgebreid van gedachten heb gewisseld.

2. Voortbouwen op het bestaande model: belangrijkste wijzigingsvoorstellen

Over het algemeen wordt het nieuwe vergadermodel positief beoordeeld door zowel burgers, (burger)raadsleden, ambtenaren als bestuurders. Dit blijkt o.m. uit twee enquêtes (zie bijlage 1). Enkele van mijn gesprekspartners gaven te kennen liever **terug te willen naar het oude model** met commissies en aparte raadsvergaderingen. Die terugdraaiing heeft echter weinig draagvlak onder de betrokkenen groeperingen. De voordelen van het nieuwe model (zie hieronder 3) wegen voor veruit de meeste betrokkenen zwaarder dan de nadelen. Het leek me daarom beter te zoeken naar verbeteringen binnen het nieuwe model, zodat de bezwaren van degenen die terug willen keren naar het oude model, zoveel mogelijk ondervangen worden.

De **belangrijkste wijzigingen** die ik verderop in dit rapport nader zal toelichten zijn:

- De vergadercyclus gaat van twee weken naar drie: 1ste dinsdag van de maand: raadsavond, 2de dinsdag: te reserveren voor thema-avonden, algemene fora met alle (burger)raadsleden, workshops met ambtenaren en uitwijkmogelijkheid voor reguliere fora, 3de dinsdag: vrij of fractievergadering, 4de dinsdag: raadsavond.
- Er wordt onder de bevolking meer en vaker bekendheid gegeven aan het bestaan van de politieke markt en de inspraakmogelijkheden van de burgers in de fora.
- De ruimte die beschikbaar is voor de politieke markt, de hal, wordt uitgebreid met de trouwzaal.
- Van drie naar maximaal twee fora per avond, waarbij in forum 1 alle zaken betreffende samenleving, p&o, onderwijs cultuur, algemene bestuurlijke zaken en financiën worden behandeld en in forum 2 alle zaken betreffende ruimte, milieu, volkshuisvesting, openbare werken e.d. Fora worden niet meer in de 'trouwzaal' gehouden.

- De tijdsplanning in de fora is niet meer gebonden aan blokken van 30 minuten of een veelvoud daarvan. Oriënterende punten worden zoveel mogelijk in het eerste uur (van 8 tot 9 uur) behandeld.
- De fora worden voorgezeten door daartoe speciaal aan te stellen, technisch voorzitters.
- Het begrip ‘informerend’ ter aanduiding van een bepaald type agendapunt wordt vervangen door ‘oriënterend’.
- Er wordt een protocol opgesteld voor de behandeling van oriënterende agendapunten.
- De beslissing of een agendapunt voldoende is behandeld in de oriënterende en door kan naar de meningsvormende fase wordt genomen door de meerderheid; de overgang van de meningsvormende naar de besluitvormende fase kan door twee fracties worden geblokkeerd.
- Het huidige presidium wordt opgesplitst in een agendacommissie en een presidium nieuwe stijl die spreekt over het functioneren van de raad en gemeentelijke organisatie in brede zin.

3. Positieve aspecten van het bestaande vergadermodel

De gemeenschappelijk gedeelde, positieve kanten van het vergadermodel werden door de diverse betrokken groepen als volgt omschreven.

Volgens burgers:

- De raadsmarkt is een goede manier om zaken onder de aandacht te krijgen van de politici. De vorm kan beter.
- Het is goed dat je mag meepraten in het forum; het is beter dan het oude inspreekrecht waarbij je in een paar minuten je mening mocht geven en verder je mond moest houden.

Volgens ambtenaren en griffiers:

- Twee-wekelijkse cyclus zorgt voor snellere besluiten, korte, efficiënte raadsvergadering.
- Door fasering van de besluitvorming is er betere afbakening van punten en doelen.
- Vaste tijden/tijdslot, tijdsplanning (belangstellenden hoeven niet te wachten).
- Voorzitter is strenger op inhoud, doelgerichter, kapt vaker af.
- Eén woordvoerder per fractie is efficiënt.

Volgens College

- Format van aanlevering van stukken is beter.
- De herziene actie- en toezeggingenlijst werkt beter.
- Tevoren vragen en beantwoording op schrift is winst (probleem is alleen de korte tijd tussen vraag en antwoord).
- Goed bezig met dualisme: afstand raad-college is toegenomen, af en toe succes voor oppositie.
- Af en toe zijn er besluiten van de raad op eigen initiatief.
- Tijdsdruk leidt vaak tot zakelijker vergaderen.
- Voor- en nazit met drankje en praatje.

Volgens (burger)raadsleden

- Alles tegelijk op een avond betekent minder avonden op pad.
- Aanlevering van stukken gebeurt ordelijker en beter op tijd.
- Vragen over verslag tevoren indienen; geen discussie meer over verslag.
- Tijdsplanning en –slot.
- De fasering van het besluitvormingsproces (info, mening, knoop).
- Minder herhaling van discussies (cie. en raad).
- Gerichte voorbereiding van 1 agendapunt, meer mogelijkheid tot verdieping.
- Beter sfeer (m.n. wegens aanwezigheid burgers).
- Meer deelname van burgerraadsleden aan discussies.
- Meer debat in de meningsvormende fase.

Kortom

De belangrijkste, door alle betrokkenen als positief ervaren aspecten zijn de gemakkelijker toegang voor burgers tot de raad en de mogelijkheid dat zij een actieve bijdrage kunnen leveren op de politieke markt en in de informerende fora; de fasering en de mogelijkheid tot versnelling van het besluitvormingsproces; de strakkere tijdsplanning, minder herhaling van standpunten en discussies, betere vergaderstukken.

4. Knelpunten en oplossingen

Hoewel over het algemeen positief gedacht wordt over het vergadermodel, worden door alle betrokkenen ook vele knelpunten genoemd. Eén van de grootste problemen is m.i. de **detailzucht** van de raad en de neiging om op de stoel van het college te gaan zitten. Dit knelpunt is niet alleen op te lossen door structuurveranderingen, maar vereist permanente aandacht en goede samenwerking tussen raad, college en ambtelijke organisatie. Wat daarbij vooral ook kan helpen zijn **goedonderbouwde raadsstukken op hoofdlijnen**. Als stukken gebreken vertonen of niet helder opgesteld zijn, leidt dat tot (detail)vragen en technische vragen van (burger)raadsleden. **Technische vragen** dienen vooraf mondeling of schriftelijk te worden gesteld, waarbij onder een ‘technische vraag’ kan worden verstaan: een vraag die door een ambtenaar kan worden beantwoord.

Meer **zelfbeheersing** bij (burger)raadsleden en een groter besef van de specifieke rol van de raad t.o.v. het college zijn echter minstens zo belangrijke om de detailzucht aan banden te leggen. Het zou goed zijn als de fracties zich regelmatig zouden afvragen: wat hebben al die vragen opgeleverd, hebben we daardoor een beter debat gekregen, is het beleid daadwerkelijk aangepast, hebben we een beter besluit kunnen nemen?

Een groot deel van de overige knelpunten kan worden opgelost door het model effectiever, efficiënter en flexibeler te maken. Een bijkomend voordeel kan verder zijn dat de (burger)raadsleden meer tijd krijgen hun neus vaker buiten de deur van het gemeentehuis te steken.

4.1. Frequentie, duur, structuur van het vergadermodel

- De huidige frequentie zet ambtenaren en raadsleden onder druk (korte tijd om vragen te stellen respectievelijk te beantwoorden).
- Mede door tijdsdruk komt het vaak voor dat punten niet worden afgehandeld maar doorgeschoven naar een volgende vergadering. Hierdoor is de tijdswinst in het besluitvormingsproces minder dan gehoopt.
- Parallelliteit van fora levert problemen op bij (burger)raadsleden, wethouders en burgers die breed geïnteresseerd zijn.
- Door ‘willekeurige’ verdeling van onderwerpen over de drie fora zitten er soms de tweede keer dat een onderwerp aan de orde komt andere (burger)raadsleden dan de eerste keer. Een wethouder kan zo telkens andere vragen krijgen, terwijl niemand meer geïnteresseerd is in zijn antwoorden op de eerste vragen. Dit heeft ook te maken met de aanwezigheid van burgers en de waan van de dag. De wethouder voelt zich minder op de huid gezeten. De raad is minder waakhond.
- Dit laatste wordt verder bevorderd doordat het verslag wordt besproken met een groep mensen die vaak zelf niet bij de vergadering waren waar het verslag betrekking op heeft.
- De nieuwe structuur heeft weinig effect gehad op de detailzucht van de raad en rolwisseling college/raad (hoe-vraag i.p.v. wat-vraag).
- De keuze van vergaderonderwerpen is niet altijd selectief of kritisch genoeg. Zo kan het voorkomen dat een stuk kennisname vier keer besproken wordt in een informierend/meningsvormend forum, terwijl het een bevoegdheid van het college betreft.

- De doorstroming van onderwerpen naar een volgende fase wordt soms al te gemakkelijk geblokkeerd door een minderheid van de raad.
- De afspraak dat een onderwerp waarover een besluit genomen moet worden in drie achtereenvolgende vergaderingen (informerend, meningsvormend, besluitvormend) besproken moet worden, is soms te star en werkt dan onnodig vertragend.
- De tijdsplanning in blokken van 30 minuten is een te strak harnas en levert vaak problemen op: het is te kort of te lang. In het laatste geval moet men wachten.
- De zalen zijn niet allemaal even geschikt voor vergadering met discussie.

De bovenstaande knelpunten kunnen worden aangepakt door een aantal **wijzigingen** door te voeren.

- Beperk het aantal fora tot maximaal **2 fora per avond**.
- Breng bepaalde, samenhangende beleidsterreinen bijeen in de twee fora:
forum 1 omvat onderwerpen op het terrein van zorg, samenleving, p&o, onderwijs, cultuur, algemeen bestuurlijke zaken, financiën e.d.
forum 2 omvat onderwerpen op het terrein van ruimte, milieu, volkshuisvesting, openbare werken e.d.
- Maak per forum een **doorlopende agenda** met meer gevarieerde tijdsblokken; halverwege de avond is er een gezamenlijke pauze.
- Schakel over van een twee-wekelijkse cyclus naar een **drie-wekelijkse cyclus**, waarbij de tweede dinsdag van de maand wordt gereserveerd als reserveavond voor fora, thema-avond, informatie-avond voor alle (burger)raadsleden (zoals vroeger ucv), informatie vanuit het college of de ambtelijke organisatie, workshops e.d. De formele vergadercriteria (agenda, quorum, verslag) gelden dan niet, tenzij het een extra forumvergadering betreft. De nieuw in te stellen agendacommissie beslist in overleg met andere betrokkenen zoals het college en gemeentesecretaris over de invulling van de avond. De **nieuwe cyclus** komt er dus zo uit te zien: week 1: raadsavond; week 2: te reserveren voor thema-avonden, algemene fora met alle (burger)raadsleden, workshops met ambtenaren en uitwijkmogelijkheid voor reguliere fora; week 3: vrij of fractievergadering; week 4: raadsavond.
- Wees **selectiever** in de keuze van te behandelen onderwerpen en in de tijdsbesteding per onderwerp – o.a. geen ter kennismaking stukken op de agenda, tenzij expliciet door een fractie gevraagd.
- Vervang de eis dat een **onderwerp de drie fasen altijd** in drie verschillende vergaderingen moet doorlopen door de regel dat de meerderheid in een forum beslist of een onderwerp door kan van fase 1 naar fase 2 en dat ten minste 2 fracties de doorstroom van fase 2 naar fase 3 kan tegenhouden.

4.2. De politieke markt

De politieke markt heeft veel sympathie bij de burgers. Maar het kan veel beter, vinden die zelfde burgers:

- Betere voorlichting over doel, functie en mogelijkheden van de markt. Agenda altijd in de krant.
- Meer verschillende presentatievormen mogelijk maken (in een zaal, op de zeepkist, met microfoon enz.). Als gekozen wordt voor maximaal 2 parallele fora, dan is er in elk geval een zaal beschikbaar.
- Raadsleden en wethouders moeten beter luisteren naar de burgers en de markt minder gebruiken voor onderling netwerken.
- Niet meteen gaan discussiëren, eerst luisteren.
- Meer rust in brengen, b.v. stoelen neerzetten bij kramen.
- Kraampjes dicht bij elkaar zetten?

4.3. Voorbereiding fora

De voorbereiding van de fora kan beter. Twee verbeterpunten springen eruit: de vergaderstukken en het presidium.

- **Stukken** kunnen beter: duidelijker, doelgerichter, met meerdere opties (alternatieven); stukken zijn nu teveel voor college geschreven voor wie het al versie xx is en die al een denktraject achter de rug heeft.
- **Oplegger** van raadstukken kan beter, o.a. stukken focussen op hoofdlijnen om te helpen voorkomen dat achtergrondinformatie de inzet van discussie wordt; duidelijke doelstelling en aangeven wat veranderd is na eerdere bespreking in forum.
- De kaderstellende en controlerende rol van de raad meer body geven door gebruik van **startnotities**, waarbij college en raad samen een plan opstellen, onderlinge taken verdelen en een schema afspreken waarop verdere uitwerking, rol van burgers, controlemomenten e.d. worden vastgelegd.
- Dit laatste kan ook bijdragen aan meet eigen initiatief van de raad en het vormen van een substantiële **lange-termijn-agenda** die nu praktisch ontbreekt.
- **Presidium** is te groot/log en te politiek voor wat zijn huidige hoofdtaak is (vergaderingen plannen en voorbereiden). Splits het presidium op in een **agendacommissie** bestaande uit de voorzitters van de fora, raadsvoorzitter en griffier, die de agenda van de fora- en raadsvergadering opstellen en waken over de uitvoering ervan, en het **presidium** bestaande uit de fractievoorzitters, de burgemeester, de griffier en de gemeentesecretaris, die enkel malen per jaar samenkomt om algemene huishoudelijke zaken betreffende de raad te bespreken en op 'metaniveau' te spreken over onderlinge samenwerking tussen ambtelijke organisatie, college en raad. Audioverslag is alleen in het laatste geval te overwegen.

4.4. Oriënterende (vroeger informerende) agendapunten

Over het algemeen is men blij met deze nieuwe vorm waarbij burgers uitgebreid aan het woord kunnen komen, maar ook hier geldt dat een en ander verbeterd moet worden:

- Betere **voorlichting** aan burgers over de procedure, wat van sprekers verwacht wordt, wat mogelijk is en wat niet.
- Betere begeleiding van sprekers door griffier/voorzitter: een A4 met goede tips: houd het kort en duidelijk.
- Raad moet ervoor zorgen dat degenen die aan een informeren forum hebben meegedaan automatisch het **verslag** krijgen en eventueel ook informatie wat er daarna met punt gebeurd is.
- Het grootste knelpunt is de tamelijk **chaotische werkwijze**:
 - De groep is vaak te groot, mede doordat er per fractie twee leden mogen aanschuiven.
 - Onduidelijk is wie er verder aan tafel mogen aanschuiven en meepraten.
 - Raadsleden ondervragen burgers die een mening geven soms (te) scherp.
 - Raadsleden mogen alleen vragen stellen, geen mening geven en van sommige voorzitters gelden die regel ook voor burgers.
 - Burgers gebruiken de fora nu ook om met de wethouder in gesprek te komen. Dat is niet de bedoeling en verwarrend.
 - Door de starre tijdsplanning ontstaat er nogal eens tijdsdruk die een slechte indruk achterlaat bij de burgers en ertoe leidt dat punten worden doorgeschoven naar een volgende vergadering waar men opnieuw begint met de hele zaak.
- Er moeten **duidelijker richtlijnen en spelregels** komen die door de voorzitters **uniform** worden gehandhaafd, b.v.:
 - Vervang de term 'informerend' als mogelijk doel van een agendapunt door '**oriënterend**' of '**beeldvormend**'. Het scherpe maar vooral theoretische onderscheid tussen vragen stellen en meningen geven enigszins gerelativeerd wordt.

- Elke burger die zich 24 uur voor aanvang heeft aangemeld, mag aanschuiven aan tafel.
- De agendacommissie kan op eigen initiatief en op voorspraak van raadsleden actief burgers uitnodigen om mee te praten en stellen hun daartoe tevoren duidelijke vragen.
- Per fractie zit er in deze fase slechts **1 (burger)raadslid aan tafel** (eventuele anderen op de tribune). Dit om te grote drukte, onoverzichtelijkheid en onderling gefluister te voorkomen.
- Maak een protocol voor de behandeling van oriënterende agendapunten, bijvoorbeeld:
 - De voorzitter stelt iedereen aan elkaar voor of laat mensen zich aan elkaar voorstellen.
 - Burgers krijgen om beurten de gelegenheid hun punt of vraag naar voren te brengen.
 - (Burger)raadsleden krijgen de gelegenheid de burgers vragen te stellen.
 - (Burger)raadsleden kunnen vragen stellen aan de wethouder of elkaar.
 - Beantwoording van de vragen door wethouder en (burger)raadsleden.
 - Burgers krijgen de gelegenheid te reageren op het gesprek.

4.5. Meningsvormende agendapunten en raadsvergadering

Velen vinden dat het gewenste onderlinge debat nog onvoldoende uit de verf komt, maar volgens anderen zit er wel degelijk vooruitgang in. Misschien moeten de spelregels van deze fase nog wat aangescherpt worden: wat verstaan we nu eigenlijk onder meningsvorming? Over een groot deel van de voorstellen zijn we het eens. Hoe distilleren we de punten er uit waar we een zinvol debat over kunnen voeren? De voorzitter zou hierin een belangrijke, stimulerende en sturende rol kunnen spelen. Andere verbeterpunten:

- Het is te overwegen de **wethouder** als indiener van een voorstel meer gelegenheid te geven zijn voorstel in het meningsvormend forum te verdedigen, b.v. met een korte inleiding aan het begin van debat en de presentatie van zijn visie op het debat aan het eind. Verder moet een wethouder in de raad de gelegenheid krijgen zijn voorstel te verdedigen, als er een amendement of motie wordt besproken welke niet in de fora aan de orde is geweest.
- Belangrijk doel bij de invoering van het nieuwe model was de burgers in de gelegenheid te stellen zich uitvoeriger te laten horen. Dat is deels goed gelukt, maar veel burgers weten niet dat zij uitgebreid **insprekrecht** hebben in het oriënterende forum. Hieraan moet meer bekendheid worden gegeven onder de burgerij en er moet door de voorzitters van het forum meer rekening mee gehouden worden (het is voorgekomen dat burgers in het forum alleen maar vragen mochten stellen en niet hun mening geven).

4.6. Technisch voorzitters

De kwaliteit van de voorzitters verschilt nogal. De wisseling van spreekbeurten is soms onevenwichtig, zodat niet iedereen die dat wilde, iets heeft kunnen zeggen over een onderwerp. Tijdmanagement schiet tekort bij de een, terwijl de ander de neiging heeft zich te veel te bemoeien met de inhoud.

Daarom stel ik voor over te stappen op **technisch voorzitters**. Voordeel hiervan is ook dat de huidige voorzitters zich weer meer kunnen richten op de politieke inhoud.

Op dit moment worden de fora op basis van art. 82 Gemeentewet georganiseerd, waarbij wordt uitgegaan van commissies met de verplichting dat een raadslid de voorzitter is. Werken met technisch voorzitters voor de fora is mogelijk, echter dan wordt de Gemeentewet buiten beschouwing gehouden en kunnen raadsleden geen gebruik maken van het verschoningsrecht (*art. 22 Gemeentewet stelt: de leden van het gemeentebestuur en andere personen die deelnemen aan de beraadslaging kunnen niet in rechte worden vervolgd of aangesproken voor dan wel worden verplicht getuigenis af te leggen als bedoeld in art 165 lid 1 van het Wetboek van Burgerlijke rechtsvordering over hetgeen zij in de vergadering van de raad hebben gezegd of aan de raad schriftelijk hebben overlegd*). Er zijn verschillende gemeenten die al met technisch voorzitters werken (b.v. Purmerend)

4.7. Overige ideeën

- Als raad duidelijker laten merken dat je de **aanwezigheid van ambtenaren** in de vergaderingen op prijs stelt.
- Als raadslid meer gebruik maken van aanbod van ambtenaren om stukken **mondeling** toe te lichten. Organiseer eens over een ingewikkelde notitie een workshop met (burger)raadsleden en ambtenaren.
- Als raad **de markt op** (raadsvoorlichting op zaterdagmiddag in winkelcentrum) naast de markt naar het raadhuis halen.
- **Gast van de raad** ook in Langedijk invoeren?
- **Termometer**: op politieke avonden in de hal een groot vel ophangen waar geïnteresseerden hun tips en opmerkingen kwijt kunnen en bijvoorbeeld een score kunnen geven voor de avond.
- Het is raadzaam om als raad aandacht te blijven schenken aan **verbetering van de eigen werkwijze**, met name het intomen van detailzucht en het stellen van prioriteiten in agenda, vragen en debat. Van verschillende kanten werd het volgen van **cursussen** door de raad voorgesteld:
 - cursus rollen raad en college.
 - vergadercursus.
 - cursus betoog houden.
 - cursus om onderling debat te bevorderen.

Amsterdam, november 2008
Wilbert van Vree

Bijlage 1: uitslagen enquêtes

Uitslagen telefonische enquête onder 22 burgers

Vindt u het nieuwe vergadermodel in vergelijking met oude beter, slechte of maakt het niet uit?

Beter: 14 (64%) Slechter: 4 (18%) Neutraal/weet niet: 4 (18%)

Is de gemeenteraad toegankelijk voor burgers of kunt u uw ei kwijt?

Ja: 15 (68%) Nee: 1 (5%) Neutraal/weet niet: 6 (27%)

Luistert de raad naar u, doet ze iets met uw inbreng?

Ja: 9 (41%) Nee: 9 (41%) Neutraal/weet niet: 4 (18%)

Uitslagen enquête onder 22 raadsleden, 6 ambtenaren, 3 griffiers, 4 leden B&W

Hebben de veranderingen van de vergaderstructuur en alles daar omheen bijgedragen aan:

Meer betrokkenheid en interesse van burgers bij de politiek (politiek toegankelijker, beter bereikbaar en aantrekkelijker voor burgers)

<i>helemaal niet</i>	<i>vrijwel niet</i>	<i>neutraal</i>	<i>enigszins</i>	<i>zeer</i>
0	9	2	19	5

Betere informatievoorziening van raadsleden en burgers over wat er speelt in politiek en bestuur (sneller en vollediger op de hoogte van plannen en in de maak zijnde en genomen besluiten)

<i>helemaal niet</i>	<i>vrijwel niet</i>	<i>neutraal</i>	<i>enigszins</i>	<i>zeer</i>
5	5	12	13	0

Beter besluitvormingsproces (inzichtelijker wanneer welke besluiten door wie genomen worden en waarom; helderder taakverdeling tussen bestuur, raad en burgers)

<i>helemaal niet</i>	<i>vrijwel niet</i>	<i>neutraal</i>	<i>enigszins</i>	<i>zeer</i>
2	5	6	19	3

Beter nakomen door college en beter controleren door raad van genomen besluiten (regelmatige controle op naleving en effecten van besluiten,

<i>helemaal niet</i>	<i>vrijwel niet</i>	<i>neutraal</i>	<i>enigszins</i>	<i>zeer</i>
2	8	17	8	0

Versterking van het eigen initiatief en de eigen positie van de raad (eigen agenda bepalen, initiatiefvoorstellen indienen, meer afstand tot bestuur)

<i>helemaal niet</i>	<i>vrijwel niet</i>	<i>neutraal</i>	<i>enigszins</i>	<i>zeer</i>
0	6	11	19	0

Efficiëntie van het vergaderen en het raadswerk

<i>helemaal niet</i>	<i>vrijwel niet</i>	<i>neutraal</i>	<i>enigszins</i>	<i>zeer</i>
2	10	11	8	2

Een beter functionerend politiek bedrijf met duidelijk afgebakende rollen en taken voor bestuur, raad, ambtenaren en burgers

<i>helemaal niet</i>	<i>vrijwel niet</i>	<i>neutraal</i>	<i>enigszins</i>	<i>zeer</i>
3	5	11	15	1